

kelésére vonatkoznak. Az 1965–1970 közötti időszakban főként előkészületi munkálatok, igényfelmérések folytak. Ezután alakultak ki olyan szolgáltatások, mint pl. az *elektronikus szavazó rendszer, a törvényhozási információkereső rendszer és a törvényhozási naptár elkészítésének számítógépesítése*. A kifejlesztett információs rendszerek hathatósan támogatják a kongresszust és erőteljesen fokozzák a kormányzati munka eredményességét.

IV. Az informatikai szakma problémái

Az informatika egyik legnehezebb problémája az oktatás és képzés helyes tartalmi és módszerbeli kialakítása, állandó fejlesztése és javítása. Az erről a témakörrel írt szemle mottója a következő Samuel Johnson idézet: „Az ismeret kétféle lehet: vagy mi magunk ismerjük a tárgyat, vagy pedig tudjuk: hol találhatóunk róla információ.” Ebben a mondásban frappánsan fejeződik ki a könyvtárosok és informatikusok oktatásának egyik alapvető problémaköre.

Az informatikai oktatás egyik lényeges követelménye, hogy számoljon a jövő szakember-szükségletével, s a tananyagban mindazokkal a politikai, társadalmi, gazdasági, technológiai stb. fejlődési irányokkal, amelyek az elkövetkező időszakban valószínűleg meghatározóak lesznek. Az információs szakma jövője nem kis mértékben függ attól, hogy mennyire tud elébe menni ezeknek a fejlődési irányoknak és követelményeknek!

Az oktatási rendszerek fejlesztésében is érvényesíteni kell a hosszabb távú, részletekbe menő tervezést, és a döntéseket globális, interdisciplinális szempontok körülbekötő mérlegelésével kell meghozni. A jövő információs szakembereinek jóval többet kell tudniuk pl. a népességnövekedésről és -szabályozásról, az ökológia komplex problémáiról, a gazdasági fejlődés helyzetéről és trendjeiről, az erőforrások elosztásáról, a nemzetközi kereskedelemről, s a politika bonyolult kérdéseiről, mert csak ebben az esetben szolgálhatják megfelelően a jövő igen intenzíven információ-igényes társadalmát.

A tananyag kialakításának tervezésében két ellentétes irányzat figyelhető meg: az egyiket *arisztokratikusnak* nevezhetnénk, amely egy intellektuális elit formálására törekszik, a másik irányzatot *demokratikusnak* hívhatnánk, ez inkább a szakma jó gyakorlati elsajátítását tartja fontosabbnak. Nyilvánvaló, hogy az „akadémiai” diszciplína és a gyakorlati ismeretek közötti feltételezett elkülönülést meg kell szüntetni, s a jövő fejlődésnek éppen ebbe az irányba kellene erőteljesen hatnia. Rendkívül fontos olyan általánosan tájékozott konzultánsok képzése, akik *át tudják hidalni a réseket (szakadékokat) a különféle diszciplínák, az elméleti és alkalmazott tudományok, s a természettudományok és a humán tudományok között*.

Az utolsó szemle a könyvtárak és információk központok vezetési-szervezési problémáival foglalkozik. Ezen a téren igen fontos olyan empirikusan kipróbált minőségi mértékek, értékmérők kidolgozása a szolgáltatásokat illetően, amelyek segítik a rendelkezésre álló erőforrások helyes elosztását. Erre és egyéb vezetési problémákra *többféle döntési modell és képlet található a szakirodalomban*. Sajnálatos, hogy a könyvtárosok, információs szakemberek nagy részének nincsenek kellő vezetési (management) ismeretei, ezért a szakirodalomban sűrűn felmerül ezek hatékonyabb oktatásának szükségessége.

A jövőre nézve az oktatásban is figyelembe kell venni, hogy a pénzforrások általánosan csökkenőben vannak, ami szükségessé teszi a sokoldalúan foglalkoztatható személyzetet.

Györe Pál

Ranganathan: a rendszeralkotó

SRIVASTAVA, A. P.: Ranganathan: a pattern maker.

A syndetic study of his contributions.

New Delhi, Metropolitan Book, 1977. 137 p.

OMKDK rakt. sz.: K 2936

Shiyali Ramamrita Ranganathan (1892–1972) hindu filozófus és könyvtártudós nevét sokan ismerik, munkásságát – a maga mélységében – alig. Nevét legnagyobb hatású műve, a *Kettőspontos osztályozás (Colon Classification)* tette szakmai körökben világszerte ismertté, de kevesen tudják, milyen odaadó, alázatos, teremtő tevékenységet fejtett ki a könyvtártudomány szinte valamennyi területén: 50 könyvet és több, mint 1000 cikket, tanulmányt, értekezést írt, kötetekre menő levelezést, kéziratokat hagyott hátra. Öt évvel eltávóztása után, tanítványa és utóda, a Delhi-i Egyetem Könyvtárának igazgatója, *Anand P. Srivastava* professzor kísérte meg a múlt évben megjelentetett könyvében, *Ranganathan, a „rendszeralkotó”* bemutatását és értékelését. S habár nem szentel külön fejezetet a filozófusnak – sőt a miszticizmusban és okkult tudományokban is érdekelt Ranganathannak – és az embernek, a nagy tudós a maga teljességében rajzolódik ki előttünk, – teljességében, mert élete, munkássága, gyakorlati, kutató és tanító tevékenysége kivételes integritásról tanúskodik.

A könyv az alábbiakban ismertető nyolc fejezetre oszlik, a kilencedik Ranganathan életének és szakmai munkásságának időrendi bemutatása (Reprint a „S. R. Ranganathan 1892–1972. London 1974” c. kiadványból), ezeket a hivatkozások jegyzéke, majd egy kombinált tárgy- és névmutató zárja.

A könyv szerkezetileg világos, áttekinthető, stílusa azonban nehézkes hindu-angol, helyenként szokatlan

szóvirágokkal ékes s a honfitársi lelkesedés néhol számkra idegen lírai hangvételbe csap. Ez azonban annál is inkább megbocsátható, mivel Ranganathanról magáról is tudjuk, hogy írásaiban nemcsak ötleteinek újszerűségével, hanem különös angol szóhasználatával is hatott a nyugati világ könyvtárosaira, akik kénytelenek voltak elismerni, hogy ha egyes szavakat nem is a szótár szerinti értelmük szerint, de igen találóan alkalmazott általa kitalált fogalmakra. Kevésbé nézhető el azonban a szerzőnek az objektív értékelés hiánya: *feltehetően túl nagy és közeli volt a Mester hatása a Tanítványra* s így a végig elragadtatott hangnemben megírt tanulmányban inkább csak az amerikai Jesse H. Shera által írt előszó és az egyes fejezetek elé iktatott nagynevű kortárs könyvtárosoktól, információs szakemberektől idézett józan hangvételű írások utalnak arra, hogy *ha Ranganathan elméleti munkásságának tagadhatatlan hatása volt és lesz is a könyvtártudományra világszerte, tételeinek gyakorlati alkalmazhatósága tekintetében megoszlanak a vélemények.*

1. Ranganathan, a rendszeralkotó

E bevezető fejezetben a szerző Ranganathan helyét az alkotó géniuszok: *Arisztotelész, Newton, Hegel, Darwin, Einstein* és mások sorában jelöli ki. Ranganathan a könyvtár- és tájékoztatástudományt művelte – elsőként alkalmazva a tudományos, newtoni megközelítés módszerét: *mi? miért? hogyan?* kérdéseket téve fel problémamelemzése során. Kutató-asszimiláló elme volt, lényeglátó és logikus. Koncentráló- és állóképessége, mind intellektuális, mind fizikai szinten emberfeletti volt, erről tanúskodik egész életműve.

Tudta, hogy műve nincs lezárva, de arról is meggyőződve, hogy az általa hirdetett alapelvek, elméletek, posztulátumok, analízáló-szintetizáló módszere a jövőben is hozzá fognak járulni a könyvtár- és tájékoztatástudomány fejlődéséhez.

E fejezet mutatja be Ranganathan híres *spirál-elméletét* is: véleménye szerint az elmélet és gyakorlat egymásrahatása a világban véget nem érő spirális fejlődést eredményez, melynek kilenc „állomása” különböztethető meg az alapkutatástól a gyakorlati alkalmazásig. Az alkalmazás során felmerülő problémák szükségszerűen vetik fel újra az alapkutatások fontosságát s így folytatódik a körforgás ad-infinitum. Egy-egy ciklus realizálódása régebben évszázadokig tartott, ma már egy folytonosan gyorsuló folyamatnak vagyunk tanúi.

2. Rendszeralkotás az osztályozásban

Ranganathan kétségtelenül legnagyobb hatású műve osztályozáselmélete és ennek gyakorlati megvalósítása,

az általa kidolgozott ún. *kettőspontos osztályozási rendszer (Colon Classification 1933.)*. Ennek lényege az, hogy az *enumeratív (a fogalmakat felsoroló) rendszerekkel szemben analitikus-szintetikus rendszer*. Az osztályozás műveletét a fogalmak legkülönbözőbb szempontú elemzéséig vezeti vissza, ezt követi az elemzett jelenség más jelenségekkel való kapcsolatának vizsgálata, e kapcsolatok fajtáinak tisztázása (viszony, összehasonlítás, különbözőség stb.), végül a jelzetek szerkesztése meghatározott rend szerint. A fogalmi összetevőknek az *eszméi síkon (idea plane)* végrehajtott rugalmas manipulációját a *kettőspont (colon)* teszi lehetővé a megjelenítés, vagyis a *jelzetelés síkján (notational plane)*.

A rendszer a sokszempontú feltárás fontosságának hangsúlyozása révén igen nagy hatást gyakorolt az indexelési problémák megoldására és érdekes elgondolni, hogy a komplex számítógépes visszakeresés magva is itt rejtőzik, már a 30-as évek elején.

Neelameghan professzor, az indiai Dokumentációs Kutatási és Oktatási Központ (Documentation Research and Training Centre, Bangalore) igazgatója, Ranganathan egykori tanítványa írja mesteréről, hogy a kettőspontos osztályozás alapötletét a következő esemény adta: 1924-ben, londoni tartózkodása idején Ranganathan a Selfridge Áruházban meglátott egy „meccano”-készletet, s megütközött azon, hogy csupán néhány csavar, pálcika és kerék segítségével számos műszaki szerkezetet lehetett a készlet darabjaiból összeállítani. Innen eredt állítólag a kapcsolat létesítő kettőspont és az elemek kombinációjából, permutációjából előállítható szakjelzetek gondolata.

3. Rendszeralkotás a katalogizálásban

Az osztályozás kérdéseivel szinte párhuzamosan foglalkozik Ranganathan a katalogizálás és méginkább a *katalógusszerkesztés problémáival*. Elsőként ismeri fel, hogy a katalogizálás és osztályozás nem két egymástól független, hanem éppen ellenkezőleg, szorosan összefüggő könyvtári tevékenység, melyek révén megkönnyíthető a használó számára a keresett szakirodalom megtalálása. 1934 és 1955 között öt alapvető munkája jelent meg e téren, ezek közül a két legismertebb: a *Classified Catalogue Code* (1934) és a *Dictionary Catalogue Code* (1945).

E művekben a katalogizálás szabályait Ranganathan oly módon alkotta meg, hogy az ezek alapján készült egyes leírások ne egymástól független elemek, hanem a belőlük szerkesztendő katalógusnak szerves részei legyenek. E munkálatok kapcsán igen elmélyülten foglalkozott

a szerzőség, ezen belül is a testületi szerzőség fogalmával;

hangsúlyozta az időszaki kiadványok feldolgozásában jelentkező sajátosságokat;

szabályokat dolgozott ki a központi katalógus, mint a katalógusok egyik válfaja fejlesztésére és

sokat tett a címleírás terminológiájának kialakítása terén is.

Meg volt győződve, hogy munkáiban *utat mutatott egy nemzetközi címleírási rendszer létrehozásához*. Véleménye szerint az ehhez szükséges előfeltételek: a mértékadó rendező elvek kidolgozása, a jól definiált fogalmak rendszere, valamint a rendszómegválasztás és megjelenítés rigurózus szabályai. Ezeket a gondolatokat képviselte az IFLA 1954-es zágrábi konferenciáján és a katalogizáló szakemberek 1961-ben rendezett párizsi világtalálkozóján is.

Megjegyzendő, hogy több évtizednek kellett eltelnie, míg nemzetközi együttműködés révén a mai ISBD-k* megszülettek. Úgy tűnik, hogy ennél továbblépni, Ranganathan álmát, egy *egységes nemzetközi katalogizálási kódot létrehozni*, nem képes a könyvtárosvilág.

4. Rendszeralkotás a vezetélméletben

Ranganathan nemcsak alkotó elme, hanem ún. menedzselő típus is volt: mindig világosan látta és fogalmazta meg az elérendő célt, és azt lépésről-lépésre haladva el is érte.

Erről tanúskodik 1935-ben megjelent 650 oldalas *Library Administration* c. műve is, az első ilyen jellegű munka, melyben azonban Ranganathan maga figyelmezteti olvasóit, hogy a könyvtárvezetéshez és a mindenkor alkalmazandó könyvtári gyakorlati munkához műve csak vezérfonal. Vezérfonal mindazok számára, akik vele együtt felismerik, hogy a könyvtártudomány általa megfogalmazott öt alaptörvénye** közül a négy első realizálása, vagyis *a könyvtár maximális használatása csak akkor valósulhat meg, ha e szervezet fejlődését szigorúan meghatározott útra terelik*, s ha a fejlődéssel járó szervezeti-szervezési problémák nem válnak akadályává a könyvtári munka hatékonyságának.

E munka előkészítése tíz éven keresztül folyt: Ranganathan 1925–1935-ig igazgatója volt a *Madras-i Egyetemi Könyvtárnak*, mely vezetése alatt ugrásszerű fejlődésen ment keresztül. Ranganathan, azért, hogy a maga mélységében megismerje a könyvtári tevékenységet, minden apró részletmunkát maga is elvégzett. Elméleti kutatásokat végzett, munkaanalíziseket, összefüggésrendszert készített, kidolgozta a munkanormákat (különbséget téve az érdemi és a rutinmunka között),

* A bibliográfiai leírások szabványos nemzetközi rendszere

** 1. a könyvek használat céljából vannak,
2. minden olvasónak a maga könyvét,
3. minden könyvnek a maga olvasóját,
4. kíméld az olvasó idejét,
5. könyvtár fejlődő szervezet.

elsőként vetette fel a könyvtári munkaeszközök (leltárkönyvek, űrlapok, felszerelések) szabványosításának fontosságát, végül számításokat végzett a könyvtári munkaerő-szükségletre vonatkozóan, figyelembe véve egy-egy adott könyvtár funkcióját, nagyságát, adottságait. Ezeket a munkálatokat összegezte fentemlített művében.

Az 1960-as években, az önálló India hatalmas kulturális fellendülése idején, amerikai kollégái közreműködésével kidolgozta a nagy tudományos könyvtárak vezetésének vezérfonalát is.

5. Rendszeralkotás a könyvtárszervezésben

Könyvtárszervezési tevékenysége 1926-ban kezdődik, amikor a Pukukotta-i Könyvtároskonferencia elnöke. 1928-ban megalapítja a *Madras-i Könyvtáregyesületet* (Madras Library Association) és ennek könyvtárosképző tanfolyamait. 1930-ban az *Össz-ázsiai Nevelési Konferencia* (All Asia Educational Conference, Benaras) könyvtári szekciójának titkára: ez egész India könyvtárosainak első nagy találkozója.

Szenvedélyesen szervez és dolgozik a kollektív gondolkodás kimunkálásán. Nevéhez fűződnek 1942 és 1958 között az India legnagyobb egyetemei számára kidolgozott *könyvtári fejlesztési tervek*, 1944-től nemcsak az egyes egyetemek, hanem egész India és annak egyes régiói számára kimunkált könyvtári távlati fejlesztési tervek. Ugyancsak Ranganathan nevéhez fűződik a *könyvtári törvények megalkotása* Indiában: az első 1931-ben készül el Bengália számára, ezt számos további követi.

A hazai szervezőtevékenység összekapcsolódik a nemzetközivel: *tervet készít az együttműködés lehetőségeire* vonatkozóan az Unesco, FID, IFLA, ISO-val, valamint könyvtáros egyesületekkel és konferenciákkal hazai és nemzetközi téren: INSDOC, Indian Standards Institution, IASLIC stb.

Felismeri a 60-as évek elejétől Indiában mutatkozó nagy kulturális ébredés okozta problémákat és a könyvtárakkal szemben támasztott igényeket, ezért a könyvtári és dokumentációs tevékenységgel összefüggő területeken is kifejti szervező aktivitását, így a felnőttoktatás terén, a különböző társadalomtudományi kutatóintézetek felállításában és igyekszik a fiatalságot bevonni a kulturális felelősségvállalás céljaira.

Fáradhatatlanul dolgozik a könyvtárügy társadalmi megbecsülése ügyén is: az 1960-as évek elején eléri, hogy az egyetemi könyvtárosok fizetése azonos szinten legyen az egyetemi oktató személyzetével.

Szóljunk még néhány szót *publikációs tevékenységéről* a szóban forgó területen. 1946-ban jelenik meg *Library organization* c. művének első kiadása; számos folyóiratot indít meg és szerkeszt, ezek: *ABGILA*, *Annals of Library Science*, *Library Science with a Slant to Documentation*.

G. Rendszeralkotás a könyvtárosképzésben

Ranganathan tanári képzést kapott és maga is éveken át tanított matematikát. 1931-től kezdődően három nagy egyetem könyvtártani tanszékének volt professzora (Madras: 1931-1944, Benaras: 1945-1947, Delhi: 1947-1955) s e munkálkodása során akadémiai szintre emelte a tudományágat.

Született pedagógus volt, aki az elméleti és gyakorlati képzés egységének szükségességét nemcsak hirdette, hanem meg is valósította (az általa kidolgozott tanterv elírja, hogy az egyetemi eladók időre dolgozzanak könyvtárban).

Ő maga ragyogó eladó, hallgatóit gondolkoztatja, vitákat kezdeményez, kibontakoztatja a kritikai szellemet. Azok, akik írásait nehézkesnek, elvontnak és misztikusnak érezték, ugyanazt az élő szóval tanító Ranganathantól egykedre megtanulták. Eladásait a humoros a sokrateszi módszer alkalmazása: kevés beszéd, sok kérdés, rávezetés és beszélgetés jellemezte.

Ranganathanak az indiai könyvtárosképzésért vállalt áldozatos tevékenysége az 1929-ben alapított *School of Librarianship-től*, (Madras) az 1962-ben alapított, nagy hírű *Documentation, Research and Training Centre-ig*, (Bangalore) terjed.

7. Rendszeralkotás a nemzetközi könyvtárügyben

Nemzetközi tevékenysége 1948-ban kezdődik, amikor a Delhi-i Egyetem küldötteként részt vesz az Egyesült Királyság egyetemeinek kongresszusán. Meg ugyanabban az évben, a British Council ösztöndíjával négyhónapos körutazást tesz, hogy látogatást tegyen Európa és az Egyesült Államok könyvtáraiban.

Ettől kezdve egymást érik a legkülönbözőbb megbízások: szakemberként véleményét kéri az ENSZ-könyvtár kialakítására felállított bizottságban, tíz éven keresztül elnöke a FID osztályozó bizottságának, 1950-től az Unesco tanácsadójaként dolgozik, majd 1953–1956-ig a FID alelnöke. Közben újabb körutazásokat tesz, az Egyesült Államokban három alkalommal, majd Kanada, Japán, a Német Demokratikus Köztársaság az úticélja, látogatást tesz Moszkvában és Varsóban.

Útjai során különleges figyelem, tisztelet övezi, azonban - főleg az Egyesült Államokban - gyakran értetlenséggel, sőt ellenkezéssel találkozik. Paradox helyzet, hogy éppen ebben az Amerikában toborozza nagyszámú híveit is, a könyvtár- és tájékoztatástudomány ma is kiváló szakembereit.

A mind korszerűbbé váló könyvtári rendszerek láttán fogalmazza át még életében *a könyvtártudomány öt törvényét*:

1. a dokumentumok használat céljából vannak,
2. minden olvasónak a maga dokumentumát,
3. minden dokumentumnak a maga olvasóját,
4. kiméld az olvasó idejét,
5. a könyvtár fejlődésének szervezete.

A szerző hozzáfűzi, hogy e törvények örökérvényű voltát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a bennük foglalt tartalmi elemek ma embere számára újra módosulhatnak ugyan (pl. *a dokumentum helyébe az információ lépi*, a lényegében azonban ez mit sem változtat).

8. Epilógus

A záró fejezetben a szerző kísérletet tesz arra, hogy emberközelségre hozza a nagy tudóst, bemutassa minden napjait, puritán életvitelét. Említést tesz a feleségéről elnevezett Sarada Ranganathan alapítványról, melyet Ranganathan a könyvtár- és tájékoztatástudomány elmozdítása céljából tett 1963-ban, végül felidézi utolsó találkozását a Mesterrel, egy hónappal annak halála előtt, amikor Ranganathan, közeledni érezvén elmúlását, megbízta t az indiai könyvtárügy pártolásával, ápolásával.

Szilvássy Zoltánné

Irodalom

- S. R. Ranganathan 1892-1972. Papers given at a Memorial Meeting on Thursday 25th January 1973. London, Library Association, 1974,
- VICKERY, B. C.: Ranganathan's contribution to indexing 9-11. p.
- WELLS, A. J.: Ranganathan's influence on bibliographical services 13-15. p.
- PALMER, B. I.: Ranganathan as a person 17-21, p.
- FOSKETT, D. J.: Ranganathan's professionalism 23-25, p.
- COBLAN5, H.: Ranganathan in the international scene 27-30. p.
- LANGRIDGE. D. W.: Ranganathan and mysticism 31-32. p.
- Encyclopaedia of Library and Information Science. New York, Deleket.
- NEELAMEGHAN, A.: Colon classification 316-340. p.
- A referenzszolgálat helye Ranganathan könyvtártudományi elméletében. (Ismertetés). TMT. 24. évf. 1977. 7-8.sz. 308-313. p.
- Sallai I. - Sebestyén G.: A könyvtáros kézikönyve. 2. átd. kiad. Bp. Gondolat, 1965.
- 3.3 fejj.: Az osztályozás, 253-281. p.
- 3.4 fejj.: A szakkatalógus, 282-291, p.